

číslo ITM proto zaplnila rozsáhlá interdisciplinární studie, věnovaná archeologickému výzkumu části dřevěného raně středověkého mostu č. 1 v severozápadním podhradí hradiště v Mikulčicích.

Most č. 1 byl objeven a z velké části prozkoumán už v letech 1966–1968 a výsledky tohoto výzkumu se staly základem pro formování představy o environmentálním vývoji mikulčické aglomerace. Aktuální výzkum B 2012 ověřil a částečně revidoval výsledky původního odkryvu, ale především díky užití řady přírodovědných metod zásadním způsobem změnil představu o vývoji přírodního prostředí mikulčického hradiště, především o příčinách a průběhu zanášení říčního kanálu.

V úvodní kapitole editor svazku Lumír Poláček shrnuje dosavadní výsledky archeologie říčního prostředí v Mikulčicích od počátku archeologických výzkumů až do současnosti. Vzhledem ke specifické poloze mikulčického hradiště můžeme očekávat, že právě v této oblasti archeologického výzkumu můžeme v budoucnosti očekávat ještě nejedno překvapení. Kapitola následující téhož autora a Marka Hladíka přináší podrobný popis a vyhodnocení archeologického výzkumu z roku 2012. Archeologický výzkum zachytil konec mostu, vedoucí přes říční rameno obklopující opevněnou část hradiště. Z vlastního mostu se podařilo prozkoumat 14 dubových kůlů, tvořících ve čtyřech řadách podpěrnou konstrukci mostovky. Z movitých nálezů byla dále získána nepočtená kolekce keramických zlomků, železný háček a pět kamenných žernovů.

Následující kapitoly zprostředkovávají výsledky přírodovědných expertiz. Michal Rybníček, Tomáš Kolář a Jaroslav Škojec provedli dendrochronologickou dataci dubových kůlů. Pouze tři vzorky se podařilo určit; poskytly data 876/877, po roce 875 a 879–895. Pavel Havlíček a Libuše Smolíková popisují geologickou situaci a podrobně hodnotí několik úrovní sedimentů, které postupně zaplňovaly říční koryto. Na jejich text přímo navazuje stať Slavomíra Nehyby o příčinách a průběhu usazování fluviálních sedimentů. Další dvě kapitoly se zabývají rozбором botanických vzorků, odebraných v průběhu výzkumu. Zatímco Michaela Látková a Mária Hajnalová analyzovaly nalezené makrozbytky (včetně jejich radiokarbonové datace), Alena Dohnalová se věnovala analýze pylových vzorků. V poslední kapitole L. Poláček stručně shrnul všechna dosažená zjištění.

Výsledky archeologického výzkumu B 2012 přinesly důležité poznatky o proměně přírodního prostředí i o vývoji samotného hradiště. Nalezený most nepřekračoval hlavní koryto řeky, ale

překonával nově rozpoznaný boční kanál. Jeho další průběh bohužel nebylo možno vzhledem k omezené ploše výzkumu dále sledovat. Nej důležitější informace se vztahují k problematice postupného zanášení říčního koryta. První hypotézy formuloval již v sedmdesátých letech Emanuel Opravil, který se opíral o předběžné výsledky Zdeňka Klanici. Předpokládal, že v průběhu 10. století došlo náhle ke změně vodního režimu, k mohutným záplavám a jednorázovému zaplnění koryta fluviálními sedimenty. Naproti tomu současně výsledky naznačují spíše postupné a dlouhodobé zaplňování říčního koryta, které – v důsledku změn nivelety říčního dna – částečně měnilo svůj průběh. To si vynutilo i příslušné úpravy komunikací včetně způsobů překonávání vodního toku.

Zveřejněné výsledky jsou významné zejména pro posouzení okolností zániku mikulčického hradiště. Zdá se totiž, že se přírodní podmínky v závěru existence osídlení neměnily tak radikálně, jak se původně předpokládalo. Důležitou otázkou pro další výzkum zůstává upřesnění absolutní chronologie. To naráží jednak na nejasnosti v datování jednotlivých keramických typů, jednak na skutečnost, že prakticky všechny nálezy z říčního koryta se nacházejí v sekundární poloze a pro dataci je lze využít jen v omezené míře. Totéž platí i pro výsledky radiokarbonového datování botanických makrozbytků, které zatím poskytují příliš široký interval. Upřesnění chronologie bude nepochybně jedním z hlavních cílů následujícího výzkumu.

MARTIN ČECHURA

Peter MILO, *Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa. Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik*, Bonn, Verlag Dr. Rudolf Habelt 2014 (= Studien zur Archäologie Europas 21) 702 s., ISBN 978-3-7749-3840-3

Plynulý rozvoj velkoplošných archeologických výzkumů přináší již několik desetiletí velké množství částečně i úplně odkrytých sídelních areálů z raně středověkého období. Nepřekvapují proto snahy o katalogizaci a vyhodnocení tohoto masového archeologického záznamu a o jeho využití pro poznání vývojové dynamiky rolnických komunit v jednotlivých regionech i napříč většími částmi Evropy. První rozsáhlou

a moderní syntézu pro střední Evropu představuje publikovaná doktorská práce Petera Donata (1980), založená na tematizaci kontrastních rozdílů mezi oblastmi východně a západně od Labe a Sály. Obdobně koncipovaná dizertace Petera Míla začala vznikat o čtvrtstoletí později a byla obhájena roku 2012.

Milovo úsilí směřovalo primárně k shromáždění archeologické evidence a k rekonstrukci hmotné podoby raně středověkých sídlišť. Oblast zájmu zahrnuje rozsáhlé a mimořádně heterogenní území dnešního Polska, Česka, Slovenska, Maďarska, Rakouska, Německa a Nizozemí. Významným rozdílem oproti Donatově studii je zúžení časového záběru. Zatímco Donat sledoval interval 6./7.–12./13. století, Milo nepřekročil 10. století. Stranou se tak ocitlo nejen období, pro které by bylo možno archeologickou výpověď konfrontovat s hojnějším písemným svěděním, ale také plynulé pokračování vývoje, jenž byl ukončen teprve nástupem trvalých stavebních konstrukcí a stabilizací sídlištních půdorysů.

Milova kniha je logicky strukturována na kapitoly o jednotlivých stavbách na sídlištních, o jejich reliktech, konstrukcích, funkční interpretaci a prostorovém uspořádání (s. 26–154). Postupně jsou diskutovány obytné stavby, doklady neagrární výroby, hospodářské stavby, studny a liniové objekty související nejčastěji s ohraničením části sídelního areálu. Následuje kapitola o sídlištních jako celku, o jejich velikosti a o vnitřním uspořádání (s. 155–321). Poměrně stručná, ale interpretačně klíčová je kapitola srovnávající archeologickou evidenci a podobu venkovských sídlišť v západní a východní části střední Evropy (s. 322–329). Připojen je rozsáhlý katalog 183 lokalit (s. 330–556) a kapitola zabývající se velkoplošnými geofyzikálními průzkumy v areálech raně středověkých sídlišť, což je i autorova specializace (s. 565–635).

Hlavní ideou knihy zůstala tradiční představa o kontrastních rozdílech mezi podobou venkovských sídlišť v západní a východní části střední Evropy. V západní části stavební kultura kontinuálně navazovala na předchozí období, některá raně středověká sídliště se zde plynule rozvíjela již od přelomu letopočtu. Obytné stavby byly nadzemní, vnitřně členěné, zahrnovaly i hospodářské prostory a uplatňovaly se v nich vertikální stavební konstrukce, jejichž kostru tvořily do země zapuštěné sloupy. Samostatně stojící hospodářské stavby byly řešeny obdobně, nebo měly podobu zemnic. V sídelních areálech lze poměrně spolehlivě vymezit elementární hospodářské jednotky – dvory, někdy i s reliktami oplocení. Plošný rozsah dvorů a velikost obytných domů se v čase

zmenšovaly, od 8.–9. století se objevují i doklady vyměřování pravidelných sídlištních půdorysů a zemědělského zázemí. Sídliště a jednotlivé dvory ale byly nestabilní, konstrukce spojené pevně se zemí neměly dlouhého trvání a doloženy jsou časté přesuny v rámci širšího sídelního areálu. Někdy se proto hovoří o částečně trvalých („semi-konstatních“) sídlištních.

Ve východní části střední Evropy je archeologický obraz odlišný, i když nikoliv homogenní. Na spráších v jižní části jsou zprvu evidovány převážně jednoprostorové zemnice s obytnou funkcí, později převládají pozůstatky nadzemních sрубových domů, o jejichž vnitřní struktuře víme jen málo. V severní části středovýchodní Evropy se obytné zemnice neuplatnily ani na počátku raného středověku, na sídlištních již tehdy dominovaly nadzemní a archeologicky hůře prokazatelné sрубové stavby. Doklady a funkční interpretace hospodářských staveb jsou v celé východní části problematické. Jednotlivé dvory nelze v archeologickém záznamu spolehlivě vymezit a nezdá se, že by to bylo dáno jen limitovanými archeologickými možnostmi, neboť na centrálních lokalitách dokládány jsou. Z hlediska prostorové dynamiky se sídliště ve středovýchodní Evropě nelišila od západní části, charakterizovala je dlouhodobá vazba na určité sídelní areály, v jejichž rámci se zástavba přesouvala.

Zatímco o základních rysech archeologického záznamu není sporu, diskuze jsou vedeny o jeho stavební a sociálně-ekonomické interpretaci. Milova studie v principu přebírá hlavní Donatovy teze, založené na vyhraněném etnickém a sociálním vidění. Venkovská populace na západě měla zahrnovat rodinné domácnosti se samostatným hospodářstvím, které bylo materializováno oploceným dvorem a příslušnou pozemkovou držbou, předávanou z generace na generaci. Změny sledované ve velikosti dvorů, obytných domů i hospodářských staveb by měly dokládat rostoucí sociálně-ekonomickou diferenciaci zemědělských producentů, předcházející prosazení feudálních výrobních vztahů. Ve středovýchodní Evropě chybí doklady pro srovnatelný vývoj, základní hospodářskou jednotkou měla být rolnická komunita jako celek a feudalizace zde měla probíhat jiným způsobem než na západě. Donatovo marxistické vidění již dnes není aktuální, stejně jako přímočará interpretace archeologické evidence ve východní části střední Evropy, která nedostatečně reflektuje problematiku formačních procesů ve vazbě na různé stavební konstrukce a půdní podmínky. Interpretace sídlištních nálezů by vyžadovala soustavnou konfrontaci s písemným svěděním a také reflexi

antropologických přístupů ke studiu rolnických komunit.

Otázkou je, zda binární rozdělení našich úvah na východní a západní část střední Evropy je dnes vhodnou cestou k rozšíření našeho poznání. Do jaké míry má smysl opakovaně zdůrazňovat rozdíly mezi středozápadní a středovýchodní Evropou na úkor rozdílnosti vnitřních? Neunikají nám některé podstatné rysy raně středověké venkovské populace a jejího vývoje, které běžely napříč tímto vymezením? Milův katalog navíc zahrnul jen špičku archeologické evidence, představovanou plošně rozsáhlejšími výzkumy. Ve výběru jsou tak extrémně zastoupeny poznatky z rovinatých oblastí s písčným podložím, kde byly možné velkoplošné a mechanické odkryvy obnažující zřetelné pozůstatky zahloubených objektů. Pohled na mapu všech vybraných lokalit ukazuje, že naše poznání se ve skutečnosti omezuje na obilnářská jádra střední Evropy, situovaná v nížinách podél významných řek, zatímco jiné rozsáhlé a sídelně velmi dynamické oblasti nejsou reprezentovány jediným sídlištěm.

Milova kniha představuje výsledek obdivuhodného úsilí a pracovního nasazení, jež fascinuje svým rozsahem a geografickým i časovým záběrem. Zároveň vytváří nezbytné předpoklady pro hlubší porozumění regionálním a časovým rozdílnostem v hmotné podobě raně středověkých sídlišť a otevírá cestu k příslušné sociálně-ekonomické reinterpretaci, ať se již jedná o povahu rolnických domácností, charakter pozemkové držby, mezigenerační transfer hmotných statků nebo organizaci zemědělské i nezemědělské produkce.

TOMÁŠ KLÍR

REGIONALIA

Miroslav KOVÁŘ a kol., *Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou. Sborník příspěvků k jeho dějinám a architektuře*, Unicornis, Praha 2015 (= Studie k architektuře a dějinám českých klášterů 1)

215 s., ISBN 978-80-86562-15-5

Za vznikem publikace stojí především nadšení stavebního historika Miroslava Kováře a jeho níže uvedených kolegů, kteří se lokalitou dlouhodobě zabývají. Dnes téměř zaniklá stavba cisterciáckého

kláštera Hradiště nad Jizerou se těšila svého času mimořádnému významu, o čemž pojednává první, na historii kláštera zaměřená studie Kateřiny Charvátové. Založení kláštera se předpokládá před rokem 1184, a to nejspíše Heřmanem z Ralska z rodu Markvarticů. Během husitských válek byl klášter vypálen a z této katastrofy se již nevzpamatoval. Stejně tak zanikl tamní archiv, čímž je akcentována závažnost stavebně historických a archeologických průzkumů. Charvátová mapuje mimo jiné filiační řadu kláštera (Cîteaux – Morimond – Erbach – Langheim – Plasy – Hradiště), jeho vlastní odnože (Sezemice, Svaté Pole) i majetkové a hospodářské poměry klášterství.

Za úvod k bloku následujících studií lze považovat stať M. Kováře podávající přehled dosavadního bádání o stavební podobě kláštera, a to počínaje barokními historiografiemi (V. Březan, J. Crugerius, B. Balbín, A. Sartorius), přes zásadnější práce J. E. Vocela, J. V. Šimáka, D. Líbala až k recentním poznatkům (naposledy D. Prix). Vzhledem k fragmentárnosti původního cisterciáckého areálu mají stěžejní význam archeologické průzkumy probíhající v lokalitě již od poloviny 19. století, nejrozsáhlejší pak v letech 1995–2005 pod vedením Jiřího Waldhausera. Ten společně s Petrem Sommerem podává zevrubnou zprávu o jednotlivých zjištěních i celkovém kontextu. Připomeňme, že nejdůležitější stavební aktivity na místě bývalého kláštera probíhaly po roce 1556 (výstavba renesančního zámku), roku 1852 (pivovar) a v letech 1920–1921 (rozšíření pivovaru).

Archeologický průzkum započatý roku 1995 se zaměřil na doposud neprozkoumaný pravouhý chór konventního chrámu a prokázal koncepci tohoto prostoru jako klasickou kombinaci vysokého chóru obklopeného dvojložným ochozem. Další zjištění se vztahují k úpravě dlažby chrámu (dochovány jsou velké plochy středověké terakotové dlažby ve dvou horizontech), k ochozovým kaplím a jejich výbavě (zachyceno je celkem pět oltářů a cihlové přepážky oddělující jednotlivé kaple), stejně jako k architektonickým článkům nalezeným v destrukci chóru (zde s odkazem na *Katalog architektonických detailů* vypracovaný M. Kovářem). Nechybí zmínka o dalších nálezech představujících značné množství artefaktů, antropologický a osteologický materiál. Prozkoumána byla rovněž tzv. krypta, prostor vzniklý v důsledku snah o rozšíření stavby i do míst poklesu terénu pod chórem, sloužící jako pohřebiště významných osobností. Před vchodem do krypty se nachází kostrové pohřebiště, kde archeologové identifikovali 14–20 pohřbů, a to jak mužských, tak i ženských, dospělých i juvenilních jedinců